

Martin Bak Jørgensen

**"Dansk realisme og svensk naivitet?
En analyse af den danske og svenske integrationspolitik"**

ur

Bortom stereotyperna? Invandrare och integration i Danmark och Sverige
(2006)

Serie: Centrum för Danmarksstudier nr 12, ISSN: 1651-775X

Upplaga för elektronisk publicering för forsknings-, utbildnings- och biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

Tryckt utgåva finns i bokhandeln:

ISBN 978-91-7061-026-4

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically for research, educational and library needs and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

A printed version is available through book stores:

ISBN 978-91-7061-026-4

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se

Denna Creative Common-licens betyder att du som använder verket måste erkänna ovanstående som upphovs personer; att spridning av texten är tillåten, men endast i icke-kommersiella sammanhang; att verket inte får bearbetas.

DANSK REALISME OG SVENSK NAIVITET? EN ANALYSE AF DEN DANSKE OG SVENSKES INTEGRATIONSPOLITIK

Martin Bak Jørgensen

Indledning

Immigration til de vesteuropæiske lande er ikke noget nyt fænomen, og Danmark og Sverige er ikke undtagelser. Begge lande har måttet inkorporere en stor gruppe af fremmede i nation og velfærdssystem. Gennem de seneste år er Sverige og Danmark på hver deres måde kommet til at stå som model for en bestemt type integrationsregime. Generelt rejser den tiltagende mobilitet inden for arbejdskraft og trafik over nationale grænser nogle vigtige spørgsmål omkring indvandring, integration og nationalstatens rummelighed. Problematikken og udfordringen er generel for alle lande, men de forskellige måder at håndtere inklusion og eksklusion på og de forskellige strategier, der anvendes, afhænger af det enkelte lands politik, institutioner og historiske traditioner. Både Sverige og Danmark er eksponenter for en universel velfærdsmodel, der kort kan beskrives som en inkluderende model, som baserer sig på en aktiv arbejdsmarkedspolitik med en målsætning om fuld beskæftigelse.¹ Det er selvsagt en økonomisk bekostelig model og kræver en effektiv inkorporering af flygtninge, indvandrere og deres efterkommere.² Mens Sverige er blevet idealiseret som model for en strategi, der bygger på mangfoldighed, pluralisme og lighed, er Danmark i de seneste år blevet kendt for sine mange stramninger på udlændinge- og integrationsområdet og har

1. Jørgen Goul Andersen, *Et ganske levende demokrati*, Århus 2004.

2. I artiklen anvendes begrebet 'indvandrer' som gældende både for indvandrere og flygtninge. 'Efterkommer' anvendes på lignende vis. Begrebet dækker her, ligesom i integrationsdokumenterne, over personer fra ikke-vestlige lande.

været med til at inspirere andre europæiske lande til lignende politiske tiltag. De to forskellige strategier har skabt en række stereotyper omkring dansk og svensk lovgivning, navnlig den politiske diskurs omkring 'de fremmede'. Den danske indvandrerdebat har chokeret svenske politikere, der har karakteriseret debatten som fremmedfjendsk og nærmest selvdestruktiv. Omvendt opfattes den svenske kritik og indvandringspolitik fra dansk side som fejlslagen og kritiseres for at undertrykke en reel debat, hvilket resulterer i øgede problemer. I denne artikel foretages en analyse af den danske og svenske integrationslovgivning og politiske debat med specielt fokus på ændringer og stramninger fra sen-90'erne og frem. Artiklen indleder med at diskutere det teoretiske udgangspunkt, der ligger til grund for analysen.

Et teoretisk udgangspunkt

I artiklen argumenteres der for, at integration (som proces, ideal og mål-sætning) i de seneste år blevet den dominerende diskurs i en mere generel samfundsmæssig debat – både realpolitisk, normativt og visionært.³ Integrationsdiskursen er dermed også et definerende element i arbejds-markeds- eller velfærdsdiskursen. Når regeringen og de politiske partier italesætter disse politiske områder er det med reference til integrationspolitikken. En måde at artikulere diskursiv dominans og udfordre hegemoniet på, er gennem definitioner. Definitioner er et effektivt redskab til at udtrykke berettigelse og retfærdiggørelse. Definitioner forsøger at komme 'hvorfor'-spørgsmål i forkøbet ved at opstille præmisser for, »hvorfor tingene er, som de«. ⁴ At definere er derfor altid forbundet med en diskursiv strategi og indeholder et (latent) ideologisk sigte. Integra-

3. I analysen anvendes den kritiske diskursanalyse, som den fremstår hos Norman Fairclough i Norman Fairclough, *Discourse and Social Change*, Cambridge 1992; Norman Fairclough, *Critical Discourse Analysis – the Critical Study of Language*, London 1995. Fairclough forstår diskurs som sproget i brug, både i skrift og tale og som social praksis. Diskurs er både socialt konstituerende og socialt konstitueret. Ved at anskue diskurs som en form for social praksis bliver sproget derfor set som konstituerende for sociale identiteter og sociale relationer. En diskurs indgår altid i netværk af andre diskurser, som Fairclough betegner 'diskursorden' (*orders of discourse*) og som defineres som »[a] domain of potential cultural hegemony, with dominant groups struggling to assert and maintain particular structuring within and between them« (Fairclough, *Critical Discourse Analysis*, s. 56).

4. Theo van Leeuwen & Ruth Wodak, »Legitimizing Immigration Control: A Discourse-Historical Analysis«, *Discourse Studies*, vol. 1 (1), 1999, s. 83–118.

tions- og immigrationspolitik er *netop* kendetegnet ved at være afhængig af kategorier og definitioner. *Hvem* skal integreres, og ind i *hvad*; *hvem er* integrerede, og *hvem bestemmer*, hvem der skal integreres; *hvorfor* skal folk integreres, og *hvordan* skal det ske?

Dikotomien mellem 'os' og 'dem' er ikke overraskende en dominerende tendens i integrationsdiskursen. Det er en ideologisk opdeling mellem en 'in'- og en 'out'-gruppe, der også bliver det bærende princip for normer og rutiner i institutioner og andre samfundsstrukturer. Derved får diskursen også materielle konsekvenser for de personer, der er underlagt strukturerne. Det kritiske aspekt i Norman Faircloughs form for diskursanalyse, som her bringes i spil, er netop at identificere en social gruppes dominans over andre inden for de givne magtrelationer. Denne dominans bliver reproduceret i sproget og legitimeret gennem dette, og et mål for analysen bliver at vise *hvordan*.⁵ At undersøge diskursers magt indebærer derfor både en problematisering af de givne strukturer og en undersøgelse af diskursernes forskellige udsigelsespositioner.⁶ I socio-kognitivismen og diskursanalytikeren Teun A. van Dijks udlægning er det eliten, der sætter diskursen og dermed står til ansvar for den institutionelle og strukturelle diskrimination, som findes i samfundet.⁷ Han beskriver elitens diskursive virke som organiserede diskursive praksisser; det vil sige parlamentsdebatter, nyhedsrapportering i pressen, bureaukratiske tekster og budskaber fra den offentlige forvaltning og regeringen eller fra lærebøger i skoler og ved universiteter.⁸ Van Dijk argumenterer for, at de folkevalgte politikere på den ene side indskriver indvandrere (og efterkommere) som samfundsmæssige problemer i en overordnet diskurs, der fokuserer på illegal indvandring, problemer med integration, kriminalitet, vold, terrorisme, trusler mod eller sågar undergravning af velfærdsstaten og andre negative faktorer. På den anden side tillægges denne diskurs befolkningen og er dermed medvirkende til at legitimere hverdagsdiskriminering inden for arbejdsmarked, politik, kulturliv, uddannelsessystem m.m. Dette legitimerer de politiske stramninger og den

5. Fairclough, *Critical Discourse Analysis*, s. 56.

6. Bülent Diken, *Strangers, Ambivalence and Social Theory*, Aldershot 1998.

7. Teun van Dijk, *Discourse and Elite Racism*, London 1993.

8. Teun van Dijk, »Elitdiskurser och institutionell rasism«, *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, s. 114.

generelt hårdere kurs, da regering og ministerier ifølge denne tankegang blot reagerer på 'folkets stemme' og kan affeje kritik af den førte politik med ansvarsbefriende dementier («jeg er ikke racist, men vi er nødt til at gøre noget ved problemet»). Van Dijk ridser måske situationen en kende skarpt op. Den politiske tone *har* ændret sig de seneste år, men spørgsmålet er måske snarere, hvad der har afstedkommet dette?

Artiklen følger van Dijks analyse i den forstand, at der fokuseres på elitediskursen og den formelle diskursproduktion i form af lovgivningstekster, officielle redegørelser, strategipapirer, pressemeddelelser, regeringsprogrammer m.m., samt tekster fra diverse nyhedsmedier.

Materiale

Artiklen bygger på materiale fra 1983 og frem til i dag. Genremæssigt ind drages primært politiske beslutningstekster, det være forlig, lovttekster, evaluerende rapporter, propositioner, udredninger og arbejdsprogrammer m.m. udarbejdet eller bestilt af de på det tidspunkt siddende regeringer i de to lande. Sidstnævnte kvalificering er en vigtig tilføjelse, da fokus dermed lægges på magthaverne og ikke på indlæg fra oppositionen eller teoretisk baserede indlæg fra eksempelvis universitetsmiljøerne. Det inddragede materiale indbefatter politiserede tekster, der har været genstand for såvel politisk debat som mediedebat. Et eksempel er diskussionen om den svenske integrationspolitiske magtudredning, hvor daværende integrationsminister Mona Sahlin valgte at afsætte den først udpegede udreder, Anders Westholm, og i stedet indsætte en af hans kritikere, Masoud Kamali. Beslutningen affødte en voldsom kritik i og uden for Sverige og vil blive diskuteret senere. Denne artikel foregiver ikke at medtage alt materiale, der vedrører dansk og svensk integrationspolitik, men forsøger at inddrage de mest centrale tekster samt tekster, der afspejler den pågældende regerings ideologiske grundlag. Derved trækker teksterne også på bestemte teoretiske forhåndsantagelser. De forskellige tekster er karakteriseret ved at have været genstand for et politisk forlig, som f.eks. det danske integrationsforlig *En ny chance til alle*. Dette forlig blev indgået sammen med det nationalt orienterede og indvandrerkritiske Dansk Folkeparti og er dermed indrammet af en bestemt politisk ideologi. Det er netop et sigte for artiklen, at foretage en analyse af forandringer i denne

diskurs over tid og diskutere, hvilken rolle et givent regeringsgrundlag kan have i den pågældende integrationsforståelse og politik. Ud over de officielle tekster inddrages materiale fra andre integrationspolitiske aktører, der har været med til at føre en bestemt integrationsdiskurs, samt medieindlæg fra politikere og intellektuelle der har ført en offentlig diskussion om den førte politik.

Dansk indvandrings- og integrationspolitik op til 2001

Danmarks indvandringspolitik afspejler som i mange andre lande en immigrationshistorie, der groft sagt kan deles op i to grupper, nemlig flygtninge og indvandrere. I 1960'erne ankom de første grupper af, hvad der blev betegnet som fremmed- eller gæstearbejdere, til landet. Det var ikke tiltænkt, hverken fra deres eller samfundets side, at de skulle blive i Danmark, så der blev ikke gjort nogen tiltag for at integrere dem i det danske samfund som sådan. De involverede aktører var primært Arbejdsministeriet og de lokale arbejdsmarkedsmyndigheder. I start-70'erne oplevede samfundet som bekendt en generel økonomisk afmatning, som kulminerede med oliekrisen i 1973. Dette medførte et egentligt indvandringsstop i november 1973. Antallet af indvandrere fortsatte dog med at stige, eftersom fremmedarbejderne fik deres familie til landet, og senere har deres efterkommere fået ægtefæller hertil fra hjemlandet. Reglerne for familiesammenføring er siden blevet strammet og vil blive diskuteret senere: her vil jeg blot konstatere, at der trods indvandringsstop er sket en fortsat migration til Danmark, fra midt-80'erne kendetegnet ved et stigende antal flygtninge til landet. Reglerne omkring familiesammenføring er alle undtagelser fra indvandringsstopet og kan på sin vis ansues som den første egentlige integrationspolitik, eftersom de blev vedtaget ud fra overvejelser af humanitær karakter.

Den på mange måder utilsigtede situation, at gæstearbejderne ikke alene blev i landet, men også hentede deres børn op, som så også stiftede familie i landet, samt at flygtninge ikke blev repatrieret, skabte behovet for en mere aktiv indvandringspolitik og inkorporeringsstrategi. Allerede fra 1980 kom integrationsbegrebet med den socialdemokratiske regering på dagsordenen i dansk politik. Dette fulgtes op af den efterfølgende bor-

gerlige regering i dennes indvandrerpolitiske redegørelse fra 1983, hvor det fremsattes, at »indvandrernes integration i det danske samfund er indvandrerpolitikens hovedmål«. ⁹

I 1980'erne begynder man at kunne spore en diskursiv indramning af indvandrerne som et samfundsmæssigt problem i form af øgede udgifter og dermed som trussel mod velfærdsstaten. Først og fremmest optræder de dog som et forstyrrende element i et ellers homogent samfund, og spørgsmålet er derfor først og fremmest udtrykt i kulturelle problematikker: at der eksisterer en kulturel forskel mellem danskere og indvandrere, og at den virker undergravende for det danske samfund.

Diskursivt kan man spore den første opdeling i 'dem' og 'os'-dikotomien til Danmarks Statistiks introduktion af begreberne 'indvandrere' og 'efterkommere' i 1991 (efter norsk forbillede). Distinktionen har naturligvis relevans for at kunne opgøre antallet af indvandrere i Danmark, men samtidig kan man hævde, at den er med til at essentialisere diskursen om 'andethed'. Den nutidige debat om anden- og sågar tredjegerationsindvandrere illustrerer, at det er utrolig svært at undslippe kategorierne 'fremmed', 'indvandrer' og 'efterkommer'.

Indtil 1.1 1999 var den danske indvandringslovgivning decentralt organiseret med Dansk Flygtningehjælp som en af de vigtigste aktører, der stod for bosætning og introduktion til det danske samfund, efter at flygtninge havde fået opholdstilladelse. Lovgivningen fokuserede altså først og fremmest på nyankomne og ikke på familiesammenførte og efterkommere. Integrationsbegrebet er dog kommet i centrum i den generelle indvandrerdiskurs, hvad enten det er i problematiseringer eller i politiske målsætninger. Eksempler er *Integrationsbetænkningen* fra 1997, *Integrationsloven* af 1998 og oprettelsen af et specielt ministerium for integrationssspørgsmål i 2001.

Integrationsloven er det første forsøg på at skabe en samlet koordineret indsats for nyankomne flygtninge. Loven opstiller allerede i de indledende paragrafer et medborgerskabsperspektiv der som hovedformål skal sikre ligestilling. Integration er dermed for det første et spørgsmål om at sikre lige rettigheder for alle borgere i samfundet. For det andet lægges der vægt på, at indvandrere skal være selvforsørgende, hvilket er

9. *Redegørelse af 12.4.1983 om indvandrerpolitikken* (nr. R 12).

udtryk for en *workfare*-tankegang, som der har været bred opbakning til fra stort set hele det politiske spektrum, og som må siges at være den dominerende diskurs i integrationsdebatten i dag. For det tredje lægges der op til en form for assimilationstankegang, hvis omdrejningspunkt er begreber som tolerance, respekt og som nævnt 'grundlæggende værdier'. Den samlede diskurs er blevet central for integrationspolitikken for den siddende regering.

Formålene afspejles også i den af Indenrigsministeriet nedsatte *Tænketank*, der i sin rapport fra 2001, *Udlændinges integration i det danske samfund*, opstiller syv kriterier for integration. Ifølge Tænketanken er grundlaget for en vellykket integration uddannelse, beskæftigelse og selvforsørgelse. Bag denne tankegang ligger et princip om '*human capital*', der, kort defineret, er det sæt af ressourcer, mennesker har i kraft af uddannelse, erfaring og viden. Sammenholdt med integrationsprocessen udmønter det sig i variabler som uddannelse, beskæftigelse og selvforsørgelse, der tilsammen udgør kriterierne for vellykket integration. Denne økonomiske tilgang er blevet den dominerende diskursive ramme omkring integration i de senere år.¹⁰ Imidlertid vil jeg argumentere for, at det øgede fokus på udgifter og omkostninger også skyldes, at der i de senere år er kommet meget kraftigt fokus på efterkommere (og familie-sammenførte) og deres angivelige problemer med integration. Spektret er så at sige blevet udvidet markant. Sammenfattet udvikler den danske indvandrings- og integrationspolitik sig fra midten af 1980'erne og frem fra at være en arbejdsmarkeds-regulerende politik bestemt af økonomiske konturer til at have fokus på integration.

Dansk integrationspolitik i det nye årtusinde – »Noget for noget« og »En ny chance til alle«

Regeringens (Venstre og Konservative med Dansk Folkeparti som støt-teparti) nuværende integrationspolitik fortsætter, hvor den socialdemokratiske og radikale regering slap i 2001. Det hævdes gang på gang, at velfærdssamfundet ikke kan bære de tunge udgifter til udlændinge på

10. Se f.eks. Diken; Ruth Emerek, »Integration – inklusion? Den danske diskussion om integration«, *AMID Working Paper Series* 31, Aalborg 2003.

overførselsindkomst, da de ganske rigtigt har en højere arbejdsløshedsfrekvens end 'danske' medborgere, for nogle grupper endda markant højere. Men hvor stort er omfanget reelt? Et estimeret udgiftsniveau på 15–23 milliarder ud af et finansårligt budget på 500 milliarder er formodentlig ikke det, der vælter læsset. Samlet stammer 5,9 % af befolkningen fra ikke-vestlige lande, men 2,1 % af det samlede befolkningsantal er efterkommere, hvilket altså omfatter mennesker, der er født og opvokset i Danmark.¹¹

Tallene viser, at mens antallet af indvandrere udgør en forholdsvis lille andel, så er problematikken rammet ind i en diskurs, der *opfatter* indvandring og integration som et problem og derfor udelukkende fokuserer på omkostninger og ikke evt. gevinster eller potentielle ressourcer. Det er udtryk for en diskursiv magt, der fastlåser hierarkiet mellem de angiveligt velfungerende danskere og de uintegrerede fremmede. Denne opfattelse er basis for den nuværende politik: »Der kom for mange, og det er for dyrt, så derfor har vi lukket grænserne og kan nu gøre noget ved problemet.« Det er et postulat, der fremkommer i en bred vifte af de integrationsrelaterede politikker.

Integration, selvforsørgelse og »noget for noget«

Integrationsdiskursen er tæt forbundet med en mere generel velfærdsdiskurs, der de seneste år er blevet udfordret af globalisering og immigration. Det altafgørende fokus har været at få folk i arbejde for fortsat at kunne sikre det høje niveau af velfærdsydelse til alle. Diskursen er bygget op omkring en række centrale temaer:

- I. Integrering af dem, der er i landet, før nye kan tages ind
- II. Selvforsørgelse (dvs. arbejde) som vejen til og definition på integration
- III. »Noget for noget«: En ekstra indsats skal belønnes, og manglende indsats straffes
- IV. Der skal være konsensus om samfundets fundamentale værdier

11. *Årbog om udlændinge i Danmark 2005*, s. 26, København 2005.

Udgangspunktet er det samme som i loven fra 1998 – at sikre alle fuldt og lige medborgerskab:

Det er regeringens klare mål, at integrationen skal forbedres. Der skal være almindelig tilslutning til samfundets grundværdier som demokrati og ligestilling mellem kønnene. Flere indvandrere skal i arbejde, de unge indvandrere og efterkommere skal have en uddannelse i samme omfang som danske unge, og der skal gøres op med ghettoiseringen.¹²

Ad I. Vi må integrere dem, der er i landet først: »Regeringen har sikret, at der ikke længere kommer så mange indvandrere til landet for at søge asyl eller blive familiesammenført. Nu skal vi derfor bruge tid og kræfter på at hjælpe de mange indvandrere, der er kommet til landet tidligere.«¹³ Denne 'sikring' er tilvejebragt gennem en lang række stramninger (navnlig på familiesammenføring og over for asylansøgere). Ifølge regeringen har en »fast og fair udlændingepolitik [...] skabt en solid basis for en vellykket integrationsindsats.«¹⁴

Ad II. Integration udlægges som det at være aktiv på arbejdsmarkedet og yde sit til velfærdsstaten. Den økonomiske ramme bliver klart udtrykt, når der videre står: »Regeringen vil arbejde målrettet for, at udlændinge bliver en aktiv ressource i det danske samfund.«¹⁵ Indvandrere ses altså ikke som en ressource i sig selv, men først fra det øjeblik, de er indtrådt på arbejdsmarkedet. Nøglen til dette ligger i uddannelse og bedre danskundskaber. Problemet ligger dermed hos indvandrerne selv, og det er derfor også dem, der må tage skridtet mod integration:

Integration er ikke en opgave, der alene kan klares ved lovgivning eller en indsats fra det offentlige. En vellykket integration forudsætter, at alle tager et medansvar. Regeringen vil derfor holde fast i, at den enkelte indvandrer selvfølgelig mødes med samme krav og forventninger som andre borgere i Danmark.¹⁶

Det understreges nemlig gang på gang, at den tidligere integrationspoli-

12. Regeringen, *En ny chance til alle – regeringens integrationsplan*, 2005, s. 5.

13. *Ibid.*, s. 21.

14. *Ibid.*, s. 5.

15. *Ibid.*, s. 5.

16. *Ibid.*, s. 9.

tik har skabt en form for passiv 'forsørgerkultur', som f.eks. i *Regeringens vision og strategi for bedre integration*: »Dertil kommer de velfærdsskabte problemer, der opstår, når velfærdsydelser og behandlere træder i stedet for den vilje til selvforsørgelse, som de fleste udlændinge ankommer med«. ¹⁷ Argumentet går på, at incitamentet til at arbejde er forsvundet qua de høje velfærdsydelser, hvilket skal ændres – det skal med andre ord kunne betale sig at arbejde. Det er et argument, der også findes i akademiske kredse, hvor det begrundes med, at immigranterne bestemt ikke er kommet til Europa for at blive forsørget af det offentlige, men efter, at de oprindeligt ankomne personer mistede deres jobs (pga. transformation af arbejdsmarkedet) og røg ind i bistandssystemet, har det svært for dem at komme ud igen. En af grundene kan være manglende motivation, men mulige grunde er barrierer på arbejdsmarkedet, såsom diskrimination. I den danske integrationspolitik har man lagt vægten på første type forklaring, hvilket i 1998 resulterede i den meget omtalte *introduktionsydelse* ¹⁸, der ganske vist forsvandt efter megen kritik, men dukkede op igen i juli 2002 i form af *starthjælpen*. Starthjælpen er kun rettet mod nyankomne. I den nyeste integrationsaftale er det et centralt punkt, at det for ægtepar, hvor begge er på kontanthjælp, gælder, at såfremt en ægtefælle ikke de seneste to år har haft sammenlagt 300 timers ordinært arbejde, bliver personen betragtet som hjemmegående og mister derved sin kontanthjælp. ¹⁹ Andre tiltag er, at familier med børn i skolealderen kan miste deres børnepenge, såfremt barnet fremmøde i skoleregi er uregelmæssig. Den dominerende tendens går mod en betoning af pligter frem for rettigheder, hvilket (igen) peger frem mod en mere liberalistisk diskurs. ²⁰ Ansvar ligger i denne tankegang først og fremmest hos indvandrerer selv, og instrumenterne, der skal skabe incitament er, lavere ydelser og sanktioner, såfremt at det ikke går i den rigtige retning.

17. Ministergruppen om bedre integration, *Regeringens vision og strategi for bedre integration*, Regeringen, 2003, s. 9.

18. Morten Ejrnæs, »Integrationsloven – en case, der illustrerer etniske minoriteters usikre medborgerskab«, *AMID Working Paper Series 1*, Aalborg 2001.

19. Regeringen, *Aftale om »En ny chance til alle«*, 2005, s. 7.

20. 'Liberalistisk' skal her forstås i relation til betoningen af individets eget ansvar. Alle har på papiret de samme muligheder, men det kræver en indsats fra den enkelte. Men det er samtidig et paradoksalt træk i dansk politik, at det liberalistiske regeringsparti på samme tid har stået for en meget stærk centralistisk politik.

Ad III. De to foregående temaer hænger i høj grad sammen med det tredje tema, »noget for noget« – ekstra indsats skal belønnes, og manglende indsats straffes. Som nævnt ovenfor har der været et skifte fra en betoning af rettigheder til en betoning af pligter, i en sådan grad, at det at stå uden for arbejdsmarkedet (hvilket er definitionen på vellykket integration) kan opfattes som en bevidst negativ adfærd og derfor gøres til genstand for sanktioner og stramminger.

I regeringens integrationsstrategi kommer det til udtryk i udsagn som »vilje til integration – kontrakt og konsekvens«, at »[...] gøre op med klientgørelsen og vise respekt ved at stille krav« og »integrationskontrakter«. Denne tankegang går tilbage til regeringens dokument, *Noget for noget* fra 2004. Det er et princip om at den ekstra indsats skal belønnes, men også at en manglende indsats skal straffes:

»Noget for noget« handler om at gøre op med konsekvensløsheden uden at dræbe ildsjælene og uden at sætte egoisme i system. Vi ønsker ikke et kynisk samfund, hvor man kun giver, hvis man får noget igen. Men vi lever i dag i et samfund, hvor det i mange situationer er ligegyldigt, om man bare lige skraber sig igennem, eller om man virkelig sætter sig op og skaber noget stort og banebrydende. Derfor skal vi påskønne og belønne dem, der gør en forskel. »Noget for noget« kan også være en sanktion over for dem, der blæser på de fælles regler.²¹

Det er klassisk liberalistisk retorik men her indrammet i en velfærdsdiskurs. Målet er ikke, at skabe et system hvor den enkelte må klare sig selv, staten har stadig forpligtelser, men i stigende grad skubbes fokus over på hvordan individet kan opfylde sin 'del af aftalen':

Med ret følger pligt

Beskæftigelsespolitikken er et eksempel på et område, hvor princippet om 'noget for noget' allerede er delvist implementeret i form af rettigheder og pligter, men hvor der stadig er brug for nye incitament, hvis vi skal skabe en situation, hvor det kan betale sig at forsøge sig selv. Det gælder også på integrationsområdet. De alt for mange indvandrere, der ikke får en uddannelse, skal have flere tilbud, og barrierer skal fjernes. Men til

21. Regeringen, *Noget for noget*, februar 2004, s. 3.

gengæld skal pengestrømmen i form af kontanthjælp standse i samme sekund, tilbuddene vrages eller forsømmes.²²

Sidstnævnte har dog i høj grad været de mest brugte instrumenter. 'Noget for noget'-princippet kan genfindes i store dele af integrationspolitikken. Eksempelvis kan man få hurtigere permanent opholdstilladelse ved god opførsel og 'vellykket integration', men tendensen går imod at det netop bliver 'den ekstra indsats' der skal til for at opnå samme rettigheder og anerkendelse som majoriteten. Eksempelvis kan vi tage de seneste stramninger på krav for opnåelse af statsborgerskab. Her er der netop blevet indgået en aftaletekst mellem regeringen og Dansk Folkeparti om, at ansøgere nu skal have været selvforsørgende i fire ud af fem år.²³ Tidligere samme år udtalte integrationsminister Rikke Hvilshøj om de da potentielle stramninger til *Ugebrevet A4* at:

Det eneste, statsborgerskabet har betydning for, er farven på éns pas og på, om man kan stemme til folketingsvalget. På alle andre områder kan man være en aktiv del af det danske samfund, modtage offentlige ydelser og stemme til kommunalvalget. Jeg synes kun, det er rimeligt, at der stilles krav til dem, der ønsker dansk statsborgerskab.²⁴

Hvilshøjs udtalelse skal ses i lyset af den nuværende naturaliseringsstrategi, hvor statsborgerskab ses som et mål ikke et middel for integration og dermed kun kan opnås af dem, der har ydet den krævede indsats. Der er derimod ikke noget nævneværdigt fokus på den strukturelle diskrimination. Hvis integration defineres som adgang til arbejdsmarkedet, er det vigtigt at se på, om der er bestemte barrierer eller diskriminerende praksisser, der virker hindrende for, at nogle personer udelukkes fra arbejdsmarkedet. Er sidstnævnte tilfældet, kortsletter hele integrationsprocessen, og 'noget for noget'-princippet ender med at blive en negativ spiral, hvor intet arbejde vil blive tolket som manglende vilje til integration, hvilket vil medføre en reduktion i offentlige ydelser og i sidste instans lede til øget marginalisering.

22. Ibid., s. 6; sammenlign f.eks. med Regeringen, *En ny chance til alle*, s. 17.

23. Indfødsretskontoret, Aftaletekst 08.12.2005, *Cirkulæreskrivelse om naturalisation*.

24. Michael Bræmer, »Integration går den forkerte vej«, *Ugebrevet A4*; 26/09-05 – NR. 31.

Ad IV. Det sidste tema: at der skal være konsensus om samfundets fundamentale værdier, indrammes gennem en kulturalistisk diskurs.²⁵ Det er et tema, der forholder sig til, at samfundet har forandret sig i en mere pluralistisk retning, som ikke anskues som positivt *per se*. Grunden til, at det ikke er problemfrit, skyldes en underlæggende antagelse om, at kulturer grundlæggende ikke er ens, og at bestemte kulturelle traditioner har nogle iboende egenskaber, der kan være problematiske i en ny kultur. Kultur bliver i denne udlægning brugt som et lettere og til tider decideret nedladende begreb, der konnoterer noget traditionelt og udynamisk. Det sættes oftest overfor begrebet 'værdier', som optræder utallige gange i de forskellige dokumenter. Værdierne bliver udfoldet i diskursive troper som 'mangfoldighed', 'personlig frihed', 'konsekvens' og 'medansvar', men oftest som de ikke nærmere definerede 'grundlæggende værdier'.

I *Regeringens vision og strategi for bedre integration* (2003) udfoldes værdierne til en vis grad:

I det følgende vil der mange steder blive skrevet om vore »værdier«. Der tænkes på det grundlæggende frisind, der udspringer af respekt for mennesker og det enkelte menneskes særpræg. Og der tænkes på vort demokratibegreb, som vel at mærke indeholder andet og mere end flertalsstyre [...] Disse værdier skal nyankomne udlændinge lære at kende, og der skal stilles krav om, at værdierne bliver respekteret.²⁶

I *En ny chance til alle* uddybes værdierne med retten til ligestilling mellem kønnene og tanken om det enkelte menneskes frihed. Mangfoldigheden skal imidlertid ikke antage karakter af et multikulturalistisk system, hvor alle kulturelle traditioner og normer er ligeværdige. Den rammes i stedet ind i en hierarkisk opbygget diskurs, hvor minoriteten må tilpasse sig til og have respekt for majoritetens kultur:

Det grundlæggende synspunkt er, at udlændinge, der kommer hertil for at bo her, skal lære os og vore – ofte forskellige – synspunkter at kende.

25. Med *kulturalistisk* diskurs mener jeg en diskurs, der anskuer kulturelle forskelle som definerende for alle forskelle; det vil sige, at alle problematikker kan forklares ved henvisning til kultur. Endvidere bliver kulturelle forskelle determinerende for eksklusionsmekanismerne i den politiske retorik.

26. Regeringen, *Regeringens vision og strategi for bedre integration*, s. 4.

Og de skal respektere det samfund, som de skal blive en del af. Det er simpelthen en betingelse for, at integrationen kan lykkes. Men vi, der tilhører flertallet, skal naturligvis anstrenge os for at forstå andre kulturer og andre måder at anskue tilværelsen på [...]. Tolerance og frisind er ikke ligegyldighed, men vilje til at møde andre kulturer og andre synsmåder med åbenhed.²⁷

Der er en markant forskel på at kræve, at udlændinge skal lære majoritetens synspunkter at kende, hvilket er en normativ betragtning, og omvendt at nævne, at majoriteten må prøve at forstå udlændinges kulturelle baggrund. Som den vedvarende debat om ytringsfrihed viser, handler det kulturelle spørgsmål imidlertid mere om at trække grænser for, hvor meget kultur vi kan tillade. Denne grænsedragning er også en central del af integrationsforståelsen, hvor det fremhæves, at: »[v]i skal gøre op med konsekvensløsheden i alle dens former«, »[v]i skal ikke undskylde undertrykkende familiemønstre med »kultur«, »[d]e grundværdier, som det danske samfund bygger på, skal respekteres. Den enkeltes muligheder for selvudfoldelse må ikke ske på bekostning af disse værdier. Sker der alligevel brud på grundværdierne, skal samfundet reagere øjeblikkeligt og med konsekvens«. ²⁸ Betonningen af konsekvens er direkte forbundet med 'noget for noget'-diskursen, hvor den usagte præmis er, at »man skal opføre sig ordentligt« for at kunne opnå respekt og accept. Den dominerende tankegang er, »at de jo bare kan lade være«.

Problemet er, at den kulturelle bagage bliver opfattet som et sæt af medfødte værdier (eller mangel på samme), som automatisk benyttes til at beskrive og forstå udlændinge fra navnlig den arabiske verden. Det fremstår som et faktum i regeringsdokumenter og i stigende grad i medierne og befolkningen. Udsagn som »[En] stadig stigende andel af befolkningen er opvokset med kulturelle traditioner og normer, som adskiller sig fra dem, der i øvrigt er fremherskende i det danske samfund«, ²⁹ bruges til at karakterisere såvel indvandrere som efterkommere, på trods af at sidstnævnte er født og opvokset i Danmark.

27. Ibid., s. 4.

28. Ibid., s. 6.

29. Ibid., s. 6.

Svensk indvandrings- og integrationspolitik frem til i dag

Sverige har i dag knap ni millioner indbyggere. Heraf er ca. en million født i udlandet af forældre, hvor den ene eller begge har udenlandsk baggrund. Hertil kommer ca. 800.000 efterkommere.³⁰ Mange af udlændingene har dog skandinavisk og europæisk baggrund, og samlet udgør indvandrere og efterkommere stadig omkring 20 % af den svenske befolkning. Omkostningerne for staten er vurderet til at ligge mellem 30 og 40 milliarder svenske kroner.³¹ Sverige har fra 1970'erne og frem til i dag været et foregangsland i Norden, når det gælder integrationspolitikken, hvor satsningen på indvandrerfeltet har været langt mere omfattende end i de øvrige lande.³² Til trods for dette er der dog meget lidt, der tyder på, at Sverige reelt har haft mere succes med sin integrationspolitik end de andre nordiske lande, hvis man sammenligner minoriteten og majoritetens levevilkår landene imellem. Eksempelvis kom *Integrationsverket* i 2001 med den meget pessimistiske *Rapport Integration 2001*, hvis hovedkonklusioner er, at tiltagene indtil da ikke har haft den tilstrækkelige gennemslagskraft til at udligne forskellene i levevilkår. En del af forklaringen skal formodentligt findes i nedgangen i svensk økonomi, idet arbejdsløsheden over en ganske kort periode steg fra 2 til 8 %, hvilket ramte nytilkomne på arbejdsmarkedet særdeles hårdt.

Ser vi tilbage på integrationspolitikens udvikling, så havde Sverige ligesom Danmark indtil 1975 ikke noget behov for at have en decideret indvandrerpolitik, eftersom man ikke regnede med, at arbejdsmigranterne ville blive i landet. Hvis der var en strategi, gik den lidt paradoksalt (i betragtning af, at der ikke var udarbejdet nogen integrationsinstrumenter) på, at indvandrere måtte blive som os – altså assimilere sig.³³ Indvandringspolitikken indstiftedes i 1975, efter at *Innvandrarutredningen*, der var blevet nedsat i 1968, præsenterede sin slutbetænkning. Betænkningen satte

30. Regeringsskrivelse 2001/02:129, *Integrationspolitik för 2000-talet*, s. 9.

31. Jan Ekberg, »Immigration to the Welfare State. Is it a Burden or a Contribution? The Case of Sweden«, *AMID Working Paper Series* 48, Aalborg 2006.

32. Grete Brochmann & Anniken Hagelund, *Innvandringens velferdspolitiske konsekvenser*, København 2005, s. 72.

33. Maritta Soininen, »The 'Swedish model' as an institutional framework for immigrant membership rights«, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 25 (4), 1999, s. 685–702.

retningslinjerne for en ny politik, der baserede sig på 'lighed', 'valgfrihed' og 'samarbejde'. Målsætningen var baseret på en multikulturel diskurs, der sigtede mod, at indvandrerne skulle have de samme rettigheder som den øvrige befolkning, at de skulle kunne vælge, i hvilken udstrækning de ønskede at bevare deres eget sprog og deres egen kultur m.m., og at der skulle være et [gensidigt] etableret samarbejde mellem de forskellige indvandrergrupper og samfundet.³⁴ Selv om det ligner en multikulturel ideologi, har der måske været en mere pragmatisk hensigt bag, eftersom retningslinjerne var baseret på en ide om, at indvandrergrupperne måske ville tage tilbage og i så fald skulle have de bedste betingelser for at kunne vende hjem. Som flere forskere og også den svenske rigsrevision har påpeget, er denne politik baseret på et skarpt skel mellem svenskere og indvandrere, og den primære diskursive strategi begrundes med en kulturalistisk diskurs, hvor alle forskelle mellem de to grupper forklares ud fra indvandrernes etniske og kulturelle baggrund, og hvor man ikke tager andre strukturelle faktorer med i betragtning.³⁵ Når det er sagt, bør det også nævnes, at de forskellige betænkninger og redegørelser ved at anerkende immigranternes grupperettigheder var på forkant med udviklingen af en multikulturel ideologi, som den f.eks. kendes fra Charles Taylor og Will Kymlicka. Sådanne grupperettigheder gled dog allerede i 1980'erne gradvist i baggrunden, da Sverige gik fra udelukkende at betragte immigration som et anliggende for den nationale velfærdspolitik til at se den som en del af en international politisk udvikling (– første skridt fra korporatisme til individualisme). Det store skift i svensk indvandringspolitik kommer i 1990'erne, hvor man går fra indvandrings- til integrationspolitik. Skiftet kommer som en erkendelse af, at 'indvandrere' er en alt for omfattende kategori, hvorfor indvandrerrelaterede problemer i stedet skal indarbejdes som en generel del af velfærdspolitikken. Distinktionen mellem 'dem' og 'os' bliver opfattet som forfejlet. I stedet lægges der vægt på lighed og sammenhold. Mens integrationsbegrebet i dansk politik indføres i 1980, introduceres det i svensk politik i 1997 med propositionen *Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrapolitik till integrations-*

34. *Det blågula glashuset – strukturell diskriminering i Sverige*, Betänkande av Utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet, SOU 2005:56, s. 110.

35. Ibid.

politik. I propositionen præsenteres selvforsørgelse (som i Danmark) som et afgørende mål, ligesom skiftet fra gruppebaserede rettigheder og tiltag til individuelle løsninger betones yderligere. Mens selvforsørgelsesdiskursen har mere eller mindre hegemonisk status i Danmark, har den imidlertid ikke opnået samme gennemslagskraft i den svenske politik. Koblingen mellem indvandring og (øgede) omkostninger for velfærdsstaten artikuleres ikke i samme grad som i Danmark. Med overgangen fra indvandrer til individ er sådanne diskurser blevet betragtet som fejlagtige og illegitime, og man har i stedet sat fokus på velfærdsstatens strukturelle og institutionelle diskrimination.³⁶ Denne tilgang har mødt kritik fra forskelligt hold både i og uden for Sverige, som f.eks. i OECDs rapport, *The Integration of Immigrants into the Labour Market: The Case of Sweden* fra 2004, der angiver en række årsager til problemerne med integration i Sverige, hvoraf den væsentligste forklaring skulle ligge i den manglende integration på arbejdsmarkedet. Ligesom i den officielle danske politik, men også fra *Tænk tanken* og *Rockwool-fondens Forskningsenhed* er der opstået en økonomisk orienteret moddiskurs i Sverige, som f.eks. gruppen af forskere tilknyttet *Studieförbundet Näringsliv och Samhälle* (SNS), der i 2002 udgav publikationen *Arbete? Var god dröj! Invandrare i välfärdssamhället*, som på linje med den danske forskning og OECD lægger vægt på arbejdsmarkedstillknytning og incitamentsstrukturer.

Det grundlæggende sigte for regeringens nye politik efter 1997 er dog et medborgerskabsperspektiv med lige rettigheder, pligter og muligheder for alle i samfundet uanset herkomst.

Målen för integrationspolitiken skall vara lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund, en samhällsgemenskap med samhällets mångfald som grund och en samhällsutveckling som kännetecknas av ömsesidig respekt och tolerans och som alla oavsett bakgrund skall vara delaktiga i och medansvariga för.³⁷

Integration er ikke et mindre tvetydigt begreb i den svenske politik og diskurs. Udgangspunktet i propositionen er en mere teoretisk drevet diskussion:

36. Brochmann & Hagelund, s. 74.

37. Regeringens proposition 1997/1998:16, *Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrarpolitik till integrationspolitik*, s. 1.

Integration kan syfta på något som skall uppnås, dvs. ett mål, eller på en process eller en kombination av mål och process. Man kan tala om integrationsprocesser på den individuella nivån och på samhällsnivå. Integrationsprocesserna kan också knytas till t.ex. kulturella, sociala och ekonomiska aspekter.³⁸

Integration fremstår altså som (a) proces og mål, (b) flerdimensional, og (c) indsat i forskellige sociale felter – men er reelt tømt for indhold. Den indholdsbestemmes først, når den kobles til den bagvedliggende diskursive præmis: diskursen om det mangfoldige samfund. Her udtrykkes der en lidt anden forståelse end i den danske integrationspolitik hvor mangfoldighed i bund og grund er et spørgsmål om at minoriteten må tilpasse sig majoritetens normer mens majoriteten omvendt skal prøve at forstå minoriteten, hvilket er udtryk for ulige magtforhold. I den svenske udlægning beskrives forholdet mellem mangfoldighed og integration på følgende vis:

För den som är i minoritet kan strategin lätt bli att skydda den egna kulturen eller livsstilen mot majoriteten. Integration måste därför handla om möjligheterna att ingå i en större helhet utan att behöva göra våld på sin kulturella och etniska identitet. En viss anpassning måste emellertid alltid ske i mötet mellan människor. Integrationsprocesserna är ömsesidiga i den bemärkelsen att alla är delaktiga och medansvariga i dem och alla måste bidra. Integration är inte endast en fråga om och för invandrare.³⁹

Samhällets etniska och kulturella mångfald bör tas som utgångspunkt för den generella politikens utformning och genomförande på alla samhällsområden och nivåer.⁴⁰

Integration skal lettes ved at acceptere etnisk kulturel mangfoldighed eller pluralisme. Interne regerings- og universitetsstudier har imidlertid hævdet, mest negativt, at kursskiftet ikke har indebåret mere end et navneskift, at skiftet fra indvandrings- til integrationspolitik stadig betone gruppenes 'anderledeshed', eller mere positivt, at ændringerne endnu

38. Ibid., s. 23.

39. Ibid., s. 22–23.

40. Ibid., s. 19.

ikke er slået igennem.⁴¹ I stedet for at affeje et sådan udgangspunkt som 'ren retorik' vil jeg med Fairclough argumentere for, at diskurser også indrammes af en social praksis og dermed har materielle konsekvenser. Hvad vi siger, og hvordan vi kategoriserer og definerer folk, er ikke uden konsekvens. At det også forholder sig sådan kan understøttes ved at kigge på forskellene mellem den danske og svenske integrationsdiskurs, som nærværende analyse er et forsøg på, og endvidere ved at inddrage den sociale praksis. Inden vil jeg dog først kommentere på udviklingen i det seneste integrationsudspil, *Integrationspolitik för 2000-talet* fra 2002, der indeholder regeringens egne kommentarer til sin tidligere politik samt visioner for fremtiden.⁴²

Også i denne skrivelse er udgangspunktet, at Sverige er et pluralistisk land; »[...] [d]et är ett faktum att Sverige nu är ett land med etnisk och kulturell mångfald.⁴³ Denne grundantagelse står som præmis for integrationspolitikens medborgerskabsperspektiv, hvor det understreges, at: »Det krävs också en ständig och öppen dialog i hela samhället om att alla som bor i Sverige skall ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter och vad en ömsesidig integration innebär. Alla har ett ansvar.«⁴⁴

Skrivelsen kommer også ind på svenskhed og svenske værdier, hvor det er interessant at bemærke, at ud over at fremhæve værdier som lighed, tolerance og menneskerettigheder understreges også udenlandske påvirkninger; »[...] [d]et kulturarv vi kallar svenskt har alltid formats både av impulser och import från andra länder« og antidiskriminering som en selvstændig, grundlæggende værdi: »[...] social jämlikhet, jämställdhet mellan kvinnor och män, respekt och tolerans och där etnisk, kulturell, språklig och religiös mångfald tillvaratas som en positiv kraft samt att bidra till minskad diskriminering, främlingsfientlighet och rasism.«⁴⁵

Mens selvforsørgelsespørgsmålet (og kravet) stadig står centralt, er det også her interessant at bemærke en markant forskel fra den danske forståelse af integration (der mere eller mindre ligestiller selvforsør-

41. Riksrevisionen, *Från invandrarpolitik till invandrarpolitik*, RiR 2005:5; Regeringsskrivelse 2001/02:129, *Integrationspolitik för 2000-talet, Det blågula glashuset*, SOU 2005:56, s. 112.

42. Regeringsskrivelse 2001/02:129.

43. *Ibid.*, s. 118.

44. *Ibid.*, s. 127.

45. *Ibid.*, s. 79.

gelse med integration), idet den svenske forståelse fremlægges således:

Integrationsprocessen är ständigt pågående och handlar om den gemensamma uppslutningen kring samhällets grundläggande värderingar och att uppnå en samhällsgemenskap med samhällets mångfald som grund. Delaktighet i en samhällsgemenskap uppstår inte med automatik av att man kan försörja sig själv. Många som invandrat till Sverige har arbete och försörjer sig själva men känner sig inte delaktiga i samhället.⁴⁶

Mens den danske udlægning først og fremmest (men ikke udelukkende!) retter sig mod systemintegration, tager den svenske udlægning altså udgangspunkt i system- og socialintegration som mål.⁴⁷ Målene lever ikke nødvendigvis op til virkeligheden – flere forskere har påpeget en tendens i den politiske debat til at fokusere på, hvad udlændingene koster samfundet, hvilket kobles til krav om nedskæringer og stramninger som incitament til at få folk i arbejde.⁴⁸ Den svenske immigrations- og integrationspolitik kan dog ikke siges at være karakteriseret ved den samme grad af stramninger som den danske.

De senere års debat – strukturel diskrimination som udgangspunkt

Den svenske indvandrings- og integrationsdebat har de sidste år vendt blikket imod tilstedeværelsen af strukturel racisme og institutionel diskrimination. Det har været en turbulent debat, der resulterede i den indtil videre største faglige konflikt i 2003. I september 2000 nedsatte den daværende integrationsminister Ulrica Messing den såkaldte *Integrationspolitiske magtudredningen* under ledelse af den nu udnævnte professor Anders Westholm. I tilknytning hertil blev der igangsat en række forskningsprojekter, omfattende omkring firs forskere. Efter planen skulle slutbetænkningerne afleveres ved årsskiftet 2005, men mod slutningen af 2003 besluttede Mona Sahlin at lukke den udredning ned, som beskæf-

46. Ibid., s. 126.

47. Charlotte Hamburger, »Etniske minoriteter og social integration«, *Social integration*, red. Lilli Zeuner, København 1997, s. 135–168.

48. Se *Det blågula glashuset*, SOU 2005:56, s. 196.

tigede sig med spørgsmål omkring magt, integration og velfærdsstaten.⁴⁹ Beslutningen blev truffet på baggrund af kritik fra to af forskerne, Masoud Kamali og Paulina de los Reyes, der beskyldte Anders Westholm for at negligere perspektivet på strukturel diskrimination og racisme og for selv at være diskriminerende og indvandrerfjendtlig.⁵⁰ Westholm tog naturligvis til genmæle,⁵¹ men Sahlin valgte side og nedlagde som nævnt den oprindelige magtudredning og oprettede en ny med Kamali i ledelsen. Den nye udredning skulle i stedet undersøge sammenhænge mellem integration og strukturel diskriminering.⁵² Beslutningen om at gribe ind var ikke alene kontroversiel; den affødte også betydelig kritik i og uden for Sverige. Sahlin forklarer i et interview til *Dagens Nyheter*, at: »Kritikken mot mig var riktig. Vi har inriktat oss för mycket på invandrarna, men problemet är den diskriminering som majoritetssamhället utsätter minoriteterna för«, og hun siger endvidere, at hun nu hellere vil tale om antidiskrimineringspolitik end integrationspolitik.⁵³ Sidstnævnte kommentar peger på et centralt omdrejningspunkt for diskussionen, nemlig hvorvidt strukturel diskrimination skal tages som et indiskutabelt udgangspunkt for den førte politik, eller hvorvidt tilstedeværelsen heraf skal undersøges empirisk på lige fod med andre fænomener. Westholm taler for sidstnævnte og betragter de kommende forskningsresultater som forudbestemte, mens Sahlin og Kamali taler for førstnævnte.⁵⁴ For Kamali er racismen en iboende egenskab ved moderniteten og dermed ikke nødvendigvis noget, der sker med forlæg, men snarere modernitetens følgesvend, og Kamali mener, at basis for denne tænkning ligger i opdelingen af mennesker i ulige grupper, i dette tilfælde opdelingen mellem indvandrere og indfødte.⁵⁵ Diskussionen om strukturel diskrimination bunder altså i en strid om teoretisk forskellige udgangspunkter

49. For en mere udførlig gennemgang af de enkelte skridt i beslutningsprocessen, se Shirin Ahlbäck Öberg, »Fri forskning i kollision med regeringens ideologiproduktion«, *Axess*, nr. 4, 2004, www.axess.se.

50. Masoud Kamali & Paulina de los Reyes, »Vi hoppar av Sahlins utredning«, *Dagens Nyheter*, 6. april 2003; Frede Vestergaard, »Svenske tilstande«, *Weekendavisen*, 24–30. juni 2005.

51. Anders Westholm, »Tystnad hjälper inte mot diskriminering«, *Dagens Nyheter*, 15. april 2003.

52. *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, var det første bidrag fra den nye udredning.

53. Ewa Stenberg, »Sahlin har ny syn på integrationen«, *Dagens Nyheter*, 31. maj 2004.

54. Öberg.

55. Interview med Kamali i Vestergaard; Öberg, s. 3.

samt i de videnskabs syn, der ligger til grund herfor, men diskussionen har også en vigtig politisk dimension. Sahlins indgreb og stillingtagen blev udsat for massiv kritik fra forskningsmiljøer og svensk presse. I en artikel med overskriften »Mona Sahlin politiserer forskningen« protesterede en række skandinaviske forskere (heriblandt Roger Andersson, Grete Brochmann og Lise Tøgeby) mod Sahlins indgreb og konsekvenserne for den frie forskning.⁵⁶ Senere fulgte store dele af den svenske statskundskabselite trop med en fælles kritik, der på lignende vis gik på, at regeringen med beslutningen bestiller de forskningsresultater, som man af politiske grunde gerne vil have.⁵⁷ Kritikere har peget på, at udgangspunktet, hvad angår strukturel diskrimination og racisme, er belejligt for regeringen, fordi det på sin vis fritager den for ansvar. Hvis racismen findes overalt, det være i sindet hos den enkelte og i samfundsstrukturerne, kan politikerne ikke holdes ansvarlige på samme måde, som hvis forklaringerne på problemerne omkring integration blev placeret i velfærds- eller arbejdsmarkedspolitikken.⁵⁸ I komité-direktivet bag den nye udredning skrev Justitsministeriet da, at:

Integrationspolitiska maktutredningens uppdrag [omfatter] bl.a. uppgiften att särskilt belysa vilka strukturella hinder som motverkar invandrares makt och inflytande. Sådana hinder kan utgöra eller medföra strukturell diskriminering. De forskningsresultat och slutsatser som den utredningen kommer fram till är därför av stor vikt som en kunskapskälla om strukturell diskriminering.⁵⁹

Den åbenhed omkring tilstedeværelsen af strukturel diskrimination, som først slås an, ser altså ud til at være blevet erstattet af et synspunkt, der anser diskriminationen for at være selve udgangspunktet for de videre undersøgelser og ikke én blandt flere forklaringer på, hvorfor integrationsprocessen har artet sig, som den har.⁶⁰

56. Roger Andersson m.fl., »Mona Sahlin politiserer forskningen«, *Dagens Nyheter*, 20. januar 2004; se også Grete Brochmann & Jan Paul Brekke, »Rasisme på svensk«, *Dagbladet*, 16. juli 2005; Bo Rothstein, »Politiskt korrekt forskning ökar inte vårt vetande«, *Dagens Nyheter*, 22. april 2004.

57. Öberg, s. 8.

58. Brochmann & Brekke, s. 3.

59. Kommittédirektiv, Dir. 2003:118, *Strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet*.

60. Når den kritik er blevet rejst, er det vigtigt at påpege, at arbejdet i den anden 'lejr' også

En realistisk vs. en naiv politik?

Mens det overordnede billede peger på en dansk integrationslovgivning præget af et fokus på individets selvforsørgelse, stramninger i lovgivning og en næsten hermetisk lukket adgang til landet, og på en svensk lovgivning som modsat synes at være præget af et mere liberalt fokus, der til stadhed finder plads til nye indvandrere, er spørgsmålet, dels om forskellene reelt er så store, og dels om situationen er den samme i de to lande. I Danmark vil de fleste regeringspolitikere formodentlig tage den svenske kritik med ro og pege på svenske problemer med f.eks. segregering og sikkerhed også hævde, at den danske politik er udtryk for en holdbar løsning på reelt eksisterende problemer, som Sverige har forsøgt at ignorere. En række forskere har peget på en stigende grad af konvergens i udviklingen af de europæiske landes immigrations- og integrationspolitik, og der er bestemt også mange ligheder mellem Danmark og Sverige.

Begge er gået fra et skift fra gruppe- til individbaserede politikker. Begge sætter afgørende fokus på evnen til selvforsørgelse, men instrumenterne for at nå hertil er ganske forskellige. Danmark er kendetegnet ved en 'hård' individualisme, hvor termer som konsekvens, ansvar, handling og krav om at bidrage er hyppigt forekommende, mod en 'blødere' svensk udgave. På basis af ovenstående analyse kan det ikke afvises, at den svenske politiske debat ikke også omhandler potentielle stramninger og sanktioner, men en sådan tendens afspejles ikke i de analyserede dokumenter, der indbefatter de væsentligste integrationsplaner fra de seneste år. Det gør stramninger og sanktioner derimod i de danske integrationsdokumenter, hvor de har udgjort en central del af ændringerne fra 1998 og frem. Både i Sverige og Danmark fremhæves medborgerskabsperspektivet, og i begge lande har der været kritik af praksis for at opfylde dette perspektiv. I Danmark understreges det, at de nye tiltag gælder for alle (jf. titlen på seneste integrationsplan – *En ny chance til alle*), men i praksis ender det alligevel med, at indvandrere, flygtninge og efterkommere er de reelle mål for politikken. Eksempelvis bekræfter uddannelses- og kirkeminister Bertel Haarder og socialminister Eva Kjer Hansen

fortsætter; således udkom sidste år *Makten och mångfalden – Eliter och etnicitet i Sverige* under ledelse af netop Anders Westholm (Ds 2005:12). Rapporten beskæftiger sig med forholdet mellem ideal og praksis, når det gælder mulighederne for at opnå en position i magteliten for folk med en anden etnisk baggrund end svensk.

overfor *Weekendavisen*, at det ikke er nogen hemmelighed, at den nye sanktion, der giver mulighed for at trække i børnepengene i familier, hvor børnene ikke passer deres skole, primært er møntet på de dårligst integrerede indvandrerfamilier.⁶¹ Danmark har været udsat for massiv kritik fra interesseorganisationer for at balancere på kanten af menneskerettighedskonventionerne,⁶² mens en tilsvarende kritik ikke kendes fra Sverige, der omvendt har tilført flere ressourcer til at bekæmpe diskrimination og sikre lige rettigheder til alle.⁶³

På nogle områder virker Danmark dog til at være længere fremme i udviklingen af reelt medborgerskab end Sverige, f.eks. hvis man fokuserer på de politiske rettigheder og den tilknyttede adfærd og praksis. Begge lande tildelte meget tidligt udlændinge stemmeret til kommunal- og amtsvalg (Sverige i 1975, Danmark i 1981), men i Danmark er der en markant større repræsentation af folk med indvandrerbaggrund på såvel kommunalt som nationalt plan end i Sverige. Ikke alene har indvandrere og efterkommere en langt højere valgdeltagelse i Danmark end i Sverige, men der bliver også valgt markant flere ind.⁶⁴ Den danske politolog Lise Tøgeby forklarer det blandt andet med, at de politiske mulighedsstrukturer i den henseende fungerer bedre for den politiske repræsentation i Danmark, f.eks. ved sidestillede valglistes, samt at de etniske minoriteter har været bedre til at mobilisere stemmer i Danmark, hvilket måske igen peger tilbage på bedre mulighedsbetingelser.

Andre diskursive forskelle er en langt større fokusering på efterkommere i den danske integrationspolitik end i Sverige, hvor der omvendt er større fokus på nyankomne. Dette kan til dels forklares med den danske strategi, der meget konsekvent lukker for nye indvandrere, hvorfor perspektivet flyttes til de tilbageværende. Men en anden og mere væsentlig forklaring er, at kategorien normalt ikke anvendes i svensk integrationspolitik eller statistik. Den konsekvente danske brug af begrebet efterkommer kan derfor ses som medvirkende til at fremstille indvandringen som

61. Henrik Dørge, »Nu ringer det ind«, *Weekendavisen* 1–7. april 2005.

62. Se f.eks. den nyeste rapport fra EUMC, *Racism and Xenophobia in the EU Member States – trends, developments and good practice*, Annual Report 2005 – Part 2, 2005.

63. Regeringsskrivelse 2001/02:129, s. 16.

64. Soininen, *Det blågula glashuset*, SOU 2005:56, kapitel 4; Lise Tøgeby, *Fra fremmedarbejder til etniske minoriteter*, kapitel 6 og 8.

et kontinuerligt problem – hvornår går personer fra at være efterkommere til at blive danskere? De danske stramninger i indfødsret forstærker denne problematik yderligere.

Stramninger som den meget omtalte ‘24-årsregel’ (som f.eks. indebærer skrappe forsørgelses-, alders- og tilknytningskrav) i forbindelse med at få en ægtefælle til landet kendes ikke fra Sverige og har rent faktisk haft den effekt, at en større gruppe af danskere nu er bosat i Sverige med deres udenlandske partner på grund af de mere liberale regler. De markante forskelle mellem Danmark og Sverige i kravene til opnåelse af statsborgerskab er et andet oplagt eksempel, som kunne danne udgangspunkt for en selvstændig analyse. Sluttelig vil jeg kommentere på et område, hvor den danske og svenske integrationspolitik ser ud til at være præget af en stadig stigende divergens, nemlig de to landes fokus på strukturel diskrimination, nærmere bestemt den sociale praksis, der er etableret i relation hertil.

Indsats og strategier mod diskrimination – den sociale praksis

Der findes flere former for diskrimination. Der er dels den diskrimination, minoriteter kan møde, når de bliver råbt efter på gaden, og i andre lignende episoder, der går på deres synlige fremmedhed, men der er også en anden type, som er indlejret i samfundsstrukturerne og derfor virker usynlig og på sin vis langt mere repressiv. Med strukturel diskrimination forstås diskriminering på baggrund af etnisk, kulturelt eller religiøst tilhørsforhold, sådan som den kommer til udtryk i regler, normer og rutiner i institutioner og samfundsstrukturer, og som modvirker lige rettigheder og muligheder for alle.

Mens den første type af diskrimination ser ud til at være aftagende, er der en lang række institutionaliserede praksisser, der viser tilstedeværelsen af den anden type.⁶⁵

Fra dansk side er flere af de nævnte stramninger rettet primært mod personer med indvandrerbaggrund, hvilket i sig selv er et udtryk for strukturel diskrimination.

65. En aktuel dansk rapport afdækker den oplevede diskrimination: *IntegrationsStatus 1999–2003 – 5 år i et integrationsperspektiv*, København 2005.

I både Danmark og Sverige har flere studier vist, hvordan eksempelvis arbejdsformidlingerne medvirker til at holde indvandrerne uden for arbejdsmarkedet. På trods af, at begge lande har en klar lovgivning mod diskrimination, har flere studier og journalistiske indslag vist, at diskrimination på baggrund af etnicitet i høj grad er en forekommende praksis.⁶⁶ I Danmark har journalister i 1993, 1999, 2000, 2001 og igen i 2004 ringet til forskellige arbejdsformidlinger og udgivet sig for at være arbejdsgivere, der skulle bruge arbejdskraft, men som kun ville have 'dansk' arbejdskraft. Senest i 2004 var 14 ud af 23 adspurgte parate til at sortere efter hudfarve.⁶⁷ Arbejdsminister Jytte Andersen lovede i 1993 at se på problemet, Ove Hygum i 2000 og senest beskæftigelsesminister Claus Hjort Frederiksen i 2004, men problemet ser ud til at fortsætte. Lignende erfaringer er gjort i Sverige.⁶⁸

Et andet eksempel findes i ordensmagten og retssystemet. Her har både danske og svenske studier vist, at folk med indvandrerbaggrund har langt større risiko for at blive anholdt ubegrundet og oftere bliver tilbageholdt uden senere at blive dømt og desuden langt oftere bliver frifundet efter at have været anklaget.⁶⁹ Angiveligt bliver indvandrere, til forskel fra majoriteten, automatisk tillagt kriminelle tilbøjeligheder af ordensmagten.

Andre eksempler er f.eks. den danske 'positivliste' eller jobkort-ordning, der ikke alene giver bestemte beskæftigelsesgrupper lettere adgang til landet og arbejds- og opholdstilladelse, men også tilbyder dem familiesammenføringsmuligheder, der omgår 24-årsreglen.⁷⁰

Problemerne er altså ret ens, men forskellene mellem Danmark og Sverige træder for alvor frem, når de to landes strategier til bekæmpel-

66. Christina Bonde Pedersen, »Institutionelle barrierer og skjult diskrimination i AF – et casestudie af indsatsen over for etniske minoriteter«, *Tidsskrift for Arbejdsliv*, vol. 3 (3), 2001, s. 29–42.

67. Se f.eks. Søren Juhler i *Ekstra Bladet*, »Det nye Danmark: En dansker tak«, 8. december 1999 og Søren Juhler, »Jeg er fly forbandet«, 9. december 1999; TV2/Danmark, Dags Dato, 21. maj 2000; Beskæftigelsesministeriets pressemeddelelse fra 2004 (www.bm.dk/pressemeddelelser/arkiv/040906.asp).

68. *Det blågula glashuset*, SOU 2005:56, kapitel 6.

69. Lars Holmberg & Britta Kyvsgaard, »Are Immigrants and Their Descendants Discriminated against in the Danish Criminal Justice System?«, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, vol. 4, 2003, s. 125–142; *Det blågula glashuset*, SOU 2005:56, kapitel 9.

70. www.udlst.dk/Arbejdeogstudie/Arbejde/jobkort_positivlisten.htm.

se af diskrimination sammenlignes. Det er her interessant at bemærke de danske regeringspartiers kommentarer til problematikken omkring strukturel diskrimination og barrierer på forskellige niveauer i samfundet. Problematikken anerkendes som en teoretisk mulighed, som f.eks. her i *Regeringens vision og strategi for bedre integration*:

Årsagerne til forskelsbehandling kan være mange. Nogle gange foregår den måske ubevidst – f.eks. som et resultat af vanetænkning i virksomhederne, når de søger nye medarbejdere. Andre gange er der tale om åben og direkte modvilje. En modvilje, hvis årsager måske blandt andet skal søges i mange års forfælt indvandrings- og integrationspolitik, men som ikke desto mindre er uacceptabel.⁷¹

Der kommer ikke nogle positive tilkendegivelser frem, men i stedet et ansvarsbefriende dementi. Bekæmpelse af diskrimination nævnes i alle de omtalte integrationsdokumenter, men der er kun udkommet én rapport, som belyser problemet selvstændigt, nemlig *Handlingsplan til fremme af ligebehandling og mangfoldighed og til bekæmpelse af racisme* fra 2003. Den 26 sider lange handlingsplan fokuserer dog primært på den synlige diskrimination og ikke på den strukturelle.⁷² Samtidig klager eksempelvis Klagekomitéen for Etnisk Ligebehandling over manglende beføjelser til at kunne udrette ret meget. Sverige har valgt en grundlæggende anderledes strategi, og bare i 2005 er der udkommet tre udredninger, der på over 1600 sider afdækker strukturel diskrimination teoretisk og i praksis.⁷³ Sverige stiftede allerede i 1986 institutionen *Ombudsmannen mot etnisk diskriminering* (DO), og institutionens ressourcer er jævnlige blevet forøget. Endvidere kan man hævde, at mangfoldighedsbegrebet er kommet til at udtrykke en aktiv forebyggelse og modstand mod diskriminering i Sverige. Denne tankegang ligger i direkte forlængelse af Sahlins argument om at gå fra integrations- til antidiskrimineringspolitik som nævnt ovenfor.

Ovenstående betyder selvfølgelig ikke, at der ikke længere forekom-

71. Ministergruppen om bedre integration, *Regeringens vision...*, s. 16.

72. Problemet er ikke ukendt for den danske forskning; således fremhæves det som et manglende fokusområde af flere forfattere i publikationen, Akademiet for Migrationsstudier i Danmark, *Integrationsforskningen i Danmark 1980–2002*, København 2002, der var bestilt af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration. Ministeriet har dog ikke fulgt op på disse anbefalinger.

73. *Bortom vi och dom*, SOU 2005:41; *Det blågula glashuset*, SOU 2005:56.

mer diskrimination i Sverige, som de tre redegørelser og de nævnte eksempler også illustrerer, men de forskellige nationale reaktioner herpå er udtryk for to markant forskellige holdninger til problemet. I Sverige har man valgt at reagere på udfordringen i en sådan grad, at udgangspunktet for den videre integrationspolitik er en forestilling om, at samfundet som sådan er kendetegnet ved strukturel diskrimination, mens man fra dansk hold indtil videre har valgt at nedtone eller måske sgar ignorere problemet.

Konklusion

Hensigten med denne artikel har ikke været at pege på den faktisk forekommende diskrimination eller svare på spørgsmålet om, hvem af de danske og svenske kritikere, der mon har ret. Hensigten har derimod været at foretage en analyse af de eksisterende dokumenter, der udtrykker henholdsvis den danske og den svenske integrationsforståelse, og i relation til denne analyse pege på mulige konsekvenser. Det teoretiske udgangspunkt i denne artikel har været, at begreber og ord gør en forskel, idet de sætter rammen for den sociale praksis. Lige såvel som Tøgeby i sin analyse af vælgeradfærd kunne konstatere, at »institutions matter« (2003), kan man ud fra et diskursanalytisk perspektiv hævde, at diskurser gør en forskel. De nævnte forskelle i henholdsvis den danske og svenske integrationspolitik udmønter sig jo netop i en konkret praksis, der har konsekvens for de personer, den vedrører. Det er svært at benægte, at det politiske klima i Danmark ikke er radikaliseret i forhold til det svenske. De seneste stramninger viser tydeligt, at tonen efterfølges af praksis, der har konsekvenser for de personer, som tiltagene er rettet mod. I lyset af denne forståelse vil jeg hævde, at den betydelige konvergens, der er mellem dansk og svensk integrationspolitik, i de seneste år er blevet udfordret af en stadig større divergens i opfattelserne af integration, problemernes årsag og ikke mindst løsningsmodeller hertil. To af de centrale begreber i denne analyse har været integration og mangfoldighed. Mens integration i en dansk kontekst er blevet gjort lig med at være aktiv på arbejdsmarkedet og dermed kunne forsørge sig selv, og mens ansvaret herfor i tiltagende grad er blevet placeret på den enkelte, udvides begrebet i den svenske forståelse, der i hvert fald postulerer en målsætning om reelt medborger-

skab. Hermed nærmer vi os et andet divergerende punkt, nemlig opfattelsen af mangfoldighed. Som nævnt i indledningen hænger integration uløseligt sammen med samfundsopfattelsen, idet man altid integrerer sig ind i noget. Integration indeholder dermed også et mål for, hvordan samfundet bør være. I en dansk kontekst ligger der en underliggende assimilationsdiskurs bag ved både integrationsforståelsen og samfundsopfattelsen. Forskellene skal så vidt muligt udviskes, og mangfoldighed bygger i bund og grund på, at indvanderne må tilpasse sig danske normer. I Sverige er målsætningen om mangfoldighed lagt ind i såvel integrationsopfattelsen som i de politiske instrumenter. Et eksempel, som ikke er behandlet indgående i analysen, er diskussionen om statsborgerskab, der kan fungere som eksempel på denne diskursive forskel. Den danske politik er på dette område karakteriseret ved at ville begrænse antallet af naturaliseringer. Integration ses som målet for vellykket integration og ikke et middel hertil. I Sverige vedtog Riksdagen i 2001 en lov, der tillader dobbelt statsborgerskab, hvilket ikke tillades i Danmark. Loven blev trods modstand vedtaget, og tilhængerne, deriblandt Sveriges daværende integrationsminister Messing, argumenterede for, at dobbelt statsborgerskab og multiple identiteter var en naturlig konsekvens af Sveriges officielle politik om at acceptere etnisk og kulturel mangfoldighed for at fremme integrationsprocessen.⁷⁴ Messings efterfølger Sahlin udtalte i samme ånd, at dobbelte tilhørsforhold ikke alene skulle respekteres og accepteres; de skulle også fremmes og påskønnes.⁷⁵ Modsat den danske diskurs opfattes statsborgerskab som et middel til integration.

Summary

Danish realism and Swedish naivety?

An analysis of Danish and Swedish integration policy

From one point of view, Danish and Swedish immigration has a relatively similar history; although Sweden is the Nordic country with most inhabitants of immigrant background, the similarities between

74. Soininen.

75. Gustafson, Per, »International Migration and International Belonging in the Swedish debate on Dual Citizenship«, *Acta Sociologica*, vol. 48 (1), 2005, s. 5–19.

the two countries are nevertheless greater than the differences. From another point of view, however, there seem to be great differences both in the understanding of immigration and not least in the way of handling immigration problems. Although the tendency is towards more convergence in legislation on immigration and integration at a European level, there are still striking differences between Denmark and Sweden in their incorporation systems and in the strategies and legislation concerning integration. In the Danish media Sweden is often portrayed as being too soft and is accused of championing a “naive” multiculturalism with serious integration problems as a consequence. From the Swedish side, the Danish legislation and the popular and political debate are regarded as unusually coarse and on the verge of what is permissible. One may ask whether there really are such big difference between Danish and Swedish legislation, and if so what these differences consist in, and finally at what levels in society they are expressed. The article analyses the Danish integration legislation and the political debate with the focus on changes and restrictions since the late 1990s, based on discourse analysis. The theoretical point of departure for this understanding is that specific discursive structures make a difference. The integration discourse is connected with a social practice that has consequences for the people the discourse concerns. The emphasis here is on concepts such as integration, self-support, citizenship, and discrimination. The analysis of Danish integration policy is the starting point for the article, but it is then compared with the Swedish integration model. The dominant discourses and political strategies in the two countries are illuminated and the possible consequences for the integration process are discussed.

Referencer

- Brochmann, Grete & Hagelund, Anniken, *Innvandringens velferdspolitiske konsekvenser*, TemaNord, København 2005:506, 2005
- Diken, Bülent, *Strangers, Ambivalence and Social Theory*, Ashgate, Aldershot 1998
- Ejrnæs, Morten, »Integrationsloven – en case, der illustrerer etniske minoriteters usikre medborgerskab«, *AMID Working Paper Series 1*, Aalborg 2001

- Ekberg, Jan, »Immigration to the Welfare State. Is it a Burden or a Contribution? The Case of Sweden«, *AMID Working Paper Series* 48, Aalborg 2006
- Emerek, Ruth, »Integration – inklusion? Den danske diskussion om integration«, *AMID Working Paper Series* 31, Aalborg 2003
- Fairclough, Norman, *Critical Discourse Analysis – the Critical Study of Language*, Longman Group Limited, London 1995
- Fairclough, Norman, *Discourse and Social Change*, Polity Press, Cambridge 1992
- Goul Andersen, Jørgen, *Et ganske levende demokrati*, Magtudredning & Aarhus Universitetsforlag, Århus 2004
- Gustafson, Per, »International Migration and International Belonging in the Swedish debate on Dual Citizenship«, *Acta Sociologica*, vol. 48 (1), 2005, s. 5–19
- Hamburger, Charlotte, »Etniske minoriteter og social integration«, *Social integration*, red. Lilli Zeuner, Socialforskningsinstituttet 97:9, København 1997, s. 135–168
- Holmberg, Lars & Kyvsgaard, Britta, »Are Immigrants and Their Descendants Discriminated against in the Danish Criminal Justice System?«, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, vol. 4, 2003, s. 125–142
- Pedersen, Christina Bonde, »Institutionelle barrierer og skjult diskrimination i AF – et casestudie af indsatsen over for etniske minoriteter«, *Tidsskrift for Arbejdsliv*, vol. 3 (3), 2001, s. 29–42
- Soininen, Maritta, »The 'Swedish model' as an institutional framework for immigrant membership rights«, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 25 (4), 1999, s. 685–702
- Togeby, Lise, *Fra fremmedarbejder til etniske minoriteter*, Aarhus Universitetsforlag, Århus 2003
- van Dijk, Teun, *Discourse and Elite Racism*, Routledge, London 1993
- van Dijk, Teun, »Elitdiskurser och institutionell rasism«, *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, s. 113–138
- van Leeuwen, Theo & Wodak, Ruth, »Legitimizing Immigration Control: A Discourse-Historical Analysis«, *Discourse Studies*, vol. 1 (1), 1999, s. 83–118
- Öberg, Shirin Ahlbäck, »Fri forskning i kollision med regeringens ideologiproduktion«, *Axess*, nr. 4, 2004, www.axess.se

Øvrigt

Akademiet for Migrationsstudier i Danmark, *Integrationsforskningen i Danmark*

1980–2002, København 2002

Andersson, Roger m.fl., »Mona Sahlin politiserar forskningen«, *Dagens Nyheter*, 20. januar 2004

Beskæftigelsesministeriets pressemeddelelser fra 2004, www.bm.dk/pressemeddelelse/arkiv/040906.asp

Brochmann, Grete & Brekke, Jan Paul, »Rasisme på svensk«, *Dagbladet*, 16. juli 2005

Bræmer, Michael, »Integration går den forkerte vej«, *Ugebladet A4*: 26/09-05 – NR. 31 Ds 2005:12, *Makten och mångfalden – Eliter och etnicitet i Sverige*

Dørge, Henrik, »Nu ringer det ind«, *Weekendavisen*, 1–7. april 2005

Indfødsretskontoret, Aftaletekst 08. 12. 2005, *Cirkulæreskrivelse om naturalisation IntegrationsStatus 1999–2003 – 5 år i et integrationsperspektiv*, Catinét, København 2005

Juhler, Søren, »Det nye Danmark: En dansker tak«, *Ekstra Bladet*, 8. december 1999

Juhler, Søren, »Jeg er fly forbandet«, *Ekstra Bladet*, 9. december 1999

Kamali, Masoud & de los Reyes, Paulina, »Vi hoppar av Sahlins utredning«, *Dagens Nyheter*, 6. 12. 2003

Kommittédirektiv, Dir. 2003:118, *Strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet*

Ministergruppen om bedre integration, *Regeringens vision og strategi for bedre integration*, Regeringen, 2003

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, *Årbog om udlændinge i Danmark 2005*, København 2005

Racism and Xenophobia in the EU Member States – trends, developments and good practice, Annual Report 2005 – Part 2, 2005, EUMC 2005

Redegørelse af 12.4.1983 om indvandrerpolitikken (nr. R 12)

Regeringen, *Aftale om »En ny chance til alle«*, 2005

Regeringen, *En ny chance til alle – regeringens integrationsplan*, 2005

Regeringen, *Noget for noget*, februar 2004

Regeringsproposition 1997/1998:16, *Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrarpolitik till integrationspolitik*

Regeringsskrivelse 2001/02:129, *Integrationspolitik för 2000-talet*

Riksrevisionen, *Från invandrarpolitik till invandrarpolitik*, RiR 2005:5

Rothstein, Bo, »Politiskt korrekt forskning ökar inte vårt vetande«, *Dagens Nyheter*, 22. 4. 2004

SOU 2005:41, *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*

SOU 2005:56, *Det blågula glashuset – strukturell diskriminering i Sverige*, Betänkande av Utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet

Stenberg, Ewa, »Sahlin har ny syn på integrationen«, *Dagens Nyheter*, 31. 5. 2004

Vestergaard, Frede, »Svenske tilstande«, *Weekendavisen*, 24–30. juni 2005

Westholm, Anders, »Tystnad hjälper inte mot diskriminering«, *Dagens Nyheter*, 15. 4. 2003